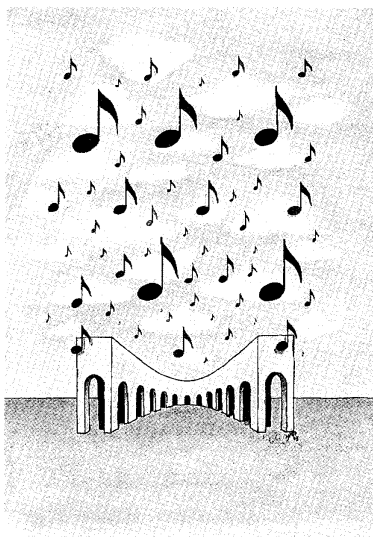

ΜΟΥΣΙΚΟΤΡΟΠΙΕΣ

Τεύχος 3-4/93

Δρχ. 750

- *Κώστα Τσούγκρα*: Εφαρμογές του Midi Studio στην Ενορχήστρωση και στη Σύθεση.
- *Evelin Voitgmann*: Ο Ριάδης και ο Ιμπρεσσιονισμός
- *Γεωργίου Λυκεσά*: Η Λειτουργικότητα του Χορού και του Τραγουδιού στο Μακεδονικό Γάμο
- *Αντωνίου Ε. Αλυγιζάκη*: Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής στο Χώρο της Μακεδονίας (Β' Μέρος)
- *Συνέντευξη*: Σταύρος Κουγιουμτζής «Έχουμε μια Πολιτιστική Παγωνιά»
- *Ιωσήφ Βαλέτ*: Fryderyk Chopin. Allegro de Concert. Ένα Ξεχασμένο Κοντσέρτο

¹[Η Μουσική στο Έργο του Athanasius Kircher]²

Joschelyn Godwin³

Αντίθετα από την επιστήμη και Αιγυπτιολογία του 17ου αι., η μουσική μαρρόκ γνωρίζει σήμερα αμείωτη δημοτικότητα. Δεν είναι, λοιπόν, άξιο απορίας ότι στη σύγχρονη εποχή μόνο τα γραπτά του Kircher⁴ για τη μουσική έχουν επανατυπωθεί και λάβει την πιο εκτενή προσοχή των μελετητών. Η *Musurgia Universalis* [= παγκόσμια Μουσουργία] είναι, μετά το *Oedipus [Aegyptiacus]*, [= Αιγυπτιακός Οιδίποδας], το πιο

εκτεταμένο έργο του και μια από τις σημαντικότερες πραγματείες του αιώνα. Ο τόπος και ο χρόνος έκδοσής της (Ρώμη, 1650) συνδέεται με μια κρίσιμη καμπή στη μουσική εξέλιξη: το παλιό ύφος της Αναγεννησιακής πολυφωνίας ήταν ακόμη πολύ ζωντανό στην υπηρεσία της Εκκλησίας, ενώ το νέο μαρρόκ ύφος είχε σταθερά επικρατήσει στην κοσμική ζωή, ιδιαίτερα στην όπερα. Ο Kircher ασχολείται και με τα δύο ύφη, σωστά

-
1. Προσθήκες και επεξηγήσεις του μεταφραστή δίνονται μέσα σε αγκύλες.
 2. Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί μετάφραση του VI Κεφαλαίου («Music» σσ. 66-71) από το βιβλίο «Athanasius Kircher: A Renaissance Man and the Quest for Lost Knowledge» του Joschelyn Godwin (London: Thames and Hudson, 1979). Η μετάφραση γίνεται με την άδεια του συγγραφέα και του εκδότη.
 3. Γεννημένος στην αγγλία το 1945, ο Joschelyn Godwin σπούδασε Μουσική στο Cambridge και το 1969 πήρε το διδακτορικό του στη Μουσικολογία από το Cornell University (Η.Π.Α.). Από το 1971 είναι Καθηγητής Μουσικής στο Colgate University (πολιτεία Νέας Υόρκης). Πολυγραφότατος μουσικολόγος και ερευνητής των μυστικιστικών παραδόσεων της Ευρώπης κυρίως, ο καθηγητής Godwin έχει μοναδικά πλουτίσει την αγγλόφωνο μουσικολογική βιβλιογραφία πάνω στο θέμα των πνευματικών διαστάσεων της μουσικής με τα βιβλία του «Music, Mysticism and Magic» (ed., 1986), «M. Maier: Atalanta Fugiens» (ed., 1987), «Harmonies of Heaven and Earth» (1987), «Fabre d' Olivet: Music Explained as Science and Art» (transl., 1988), «Cosmic Music» (ed., 1989), «Mystery of the Seven Vowels» (1991), «Harmony of the Spheres: A Sourcebook» (ed., 1993), και πολυάριθμα άρθρα.
 4. Ο Athanasius Kircher (1602-80) έχει ως μία από τις τελευταίες οικουμενικές διάνοιες, ζώντας στην εποχή του Descartes και του Newton, αλλά ερμηνεύοντας τη γνώση του στο φως μιας ενοποιημένης πνευματικής κοσμοαντίληψης. Γι' αυτόν τον αληθινά Αναγεννησιακό άνθρωπο ολόκληρος ο κόσμος ήταν μια ένδοξη θεοφάνεια που περιμένει να εξερευνηθεί. Ο Kircher ήταν Ιησουΐτης και αρχαιολόγος, ένας εκκλησιαστικός γλωσσομαθής, και ταυτόχρονα ακούραστος συλλέκτης επιστημονικών πειραμάτων και γεωγραφικών εξερευνήσεων. Εξερεύνησε τα μυστικά του υπογίνου κόσμου, αποκρυπτογράφησε αρχαϊκές γλώσσες, πειραματίστηκε με την αλχημεία και τη μουσική θεραπεία, την οπτική και το μαγνητισμό. Η Αιγυπτιακή μυστηριακή σοφία, η Ελληνική, Καβαλιστική και Χριστιανική φιλοσοφία συναντώνται σε κοινό τόπο στο έργο του, όπως επανερμήνευσε την ιστορία της επιστημονικής και καλλιτεχνικής συνεργασίας του ανθρώπου με το Θεό και τη Φύση, και οι τεράστιοι εγκυκλοπαιδικοί του τόμοι ήταν σεβαστοί σε ολόκληρη την Ευρώπη.

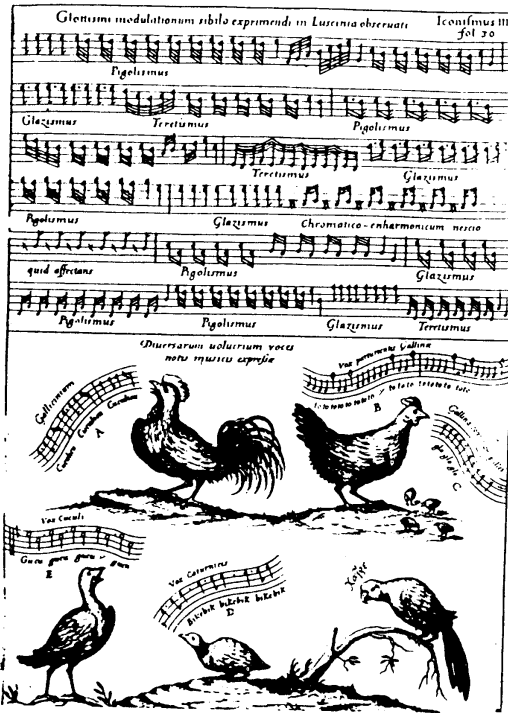
[56] Προμετωπίδα της *Phonurgia Nova* [= Νέα Φωνουργία]

Το βιβλίο αυτό γράφτηκε με αφορμή τον ισχυρισμό ενός αντίπαλου πολυμαθή, του *Sir Samuel Morland, FRS* [= Fellow of the Royal Society = Μέλος της Βασιλικής Εταιρείας] ότι έχει εφεύρει το megάφωνο ή ομιλούντα-τρομπέτα. Υπερασπιζόμενος την προτεραιότητά του σ' αυτό το θέμα, ο Kircher λέει ότι χρησιμοποιεί την «*Tuba stentorophonica*» [= στεντοροφώνεια σάλπιγγα] για χρόνια για να καλέσει κατοίκους στο ερημητήριό του στη *Mentorella*, και ότι μπορεί ν' ακουστεί για τρία μίλια. Συνεχίζει για να πραγματευθεί πολλές άλλες εφαρμογές της ενίσχυσης και της ηχούς, κάνοντας το βιβλίο αυτό το πρώτο εξολοκλήρου αφιερωμένο στην επιστήμη της Ακουστικής. Η προμετωπίδα είναι ένα πραγματικό πανδαιμόνιο μυθολογικής μουσικής πράξης: η ορχήστρα των αγγέλων, η Φήμη με την τρομπέτα της, οι τέσσερις άνεμοι, ο Απόλλωνας και οι Μούσες, σάτυροι και γλεντοκόπηδες, κυνηγοί, στρατιώτες και τρίτωνες, συνεισφέρουν όλοι.

αναγνωρίζοντας την τεχνική τελειότητα του πρώτου και την συναισθηματική δύναμη του δεύτερου. Δική του είναι η πρώτη αναφορά στη «διδασκαλία περί των παθών»⁵ του μπαρόκ, σύμφωνα με την οποία ο σκοπός της μουσικής ήταν να παραστήσει ή να μιμηθεί διάφορες συναισθηματικές ή περί πάθους καταστάσεις: μια διδασκαλία που ήταν αυτή η ίδια η βάση της πρώιμης όπερας, όπως επίσης και μια από τις αναμφισβήτητες υποθέσεις μεταγενέστερων συνθετών, όπως ο Bach και ο Händel.

Στη *Musurgia Universalis* ο Kircher ασχολείται με τα περισσότερα τρέχοντα είδη της εποχής του και του προηγούμενου [16ου] αιώνα, θέτοντας ως εκ τούτου τα θεμέλια της σύγχρονης κατάταξης της μουσικής με βάση το εθνικό ύφος, την κοινωνική λειτουργία, και την τεχνική. Η γνώση του της πριν από το 1.500 μουσικής είναι περιορισμένη στο Γρηγοριανό μέλος, και, πριν από αυτό, στη μουσική των Ελλήνων και των Εβραίων. Στο θέμα της αρχαίας μουσικής εντρυφεί σε εκτεταμένες θεωρήσεις,

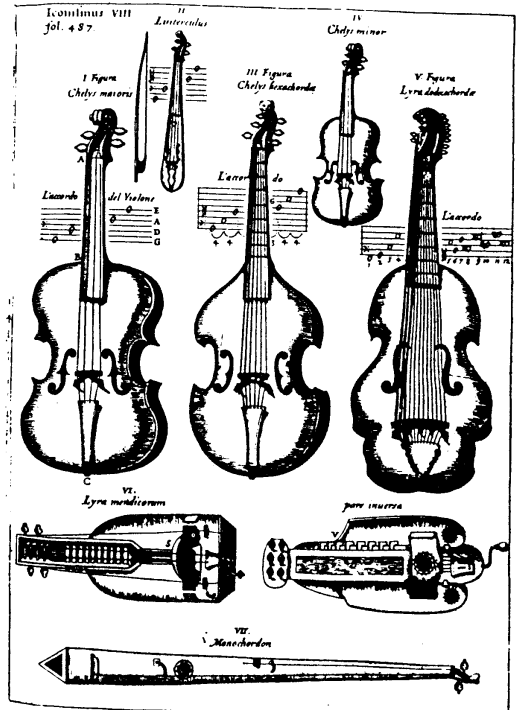
5. Χρησιμοποιώ εδώ τη μετάφραση του όρου «*Affektenlehre*» που ο καθηγητής κ. Δημήτρης Γιάννου δίνει στις σημειώσεις του της «Γενικής Επισκόπησης Ιστορίας της Μουσικής», τευχ. Β', Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 16.

[57] Τραγούδια πουλιών

Το τραγούδι του αηδονιού δίνεται σε μουσική σημειογραφία. Κάτω είναι τα τραγούδια του κόκκορα, της κότας (στεκοδύμενη και καλώντας τα κλωσσόπουλά της), του κούκου, του ορνυκιού, και του παπαγάλου. Ο τελευταίος λέει - τότε όπως και τώρα - «χαίρε!», μόνο που το έχει μάθει στα [αρχαία] Ελληνικά (*Musurgia Universalis*, I, σελ. 30).

Είναι εκπληκτικό, αν και εξίσου χαρακτηριστικό, ότι όταν ο Kircher έβαλε το χέρι του να γράψει μια μουσική πραγματεία θα επρόκειτο τελικά για την πιο εξαντλητική της εποχής του. Πέρα από τα ιστορικά και αναλυτικά τμήματα, που αναπαράγουν πολλές ολόκληρες συνθέσεις (συμπεριλαμβανόμενης και μιας τρίφωνης φαντασίας του ίδιο του Kircher), υπάρχουν εκτενή τμήματα πάνω σε πιο σκοτεινές γνωστικές

[58] Τοξοτά Έγχορδα

I Violone (χορδισμένο μια τέταρτη χαμηλότερα απ' ό,τι το βιολοντσέλλο)· *II Rebec*· *III υψίφωνο βιολί*· *IV Βιολί*· *V Lira da braccio*· *VI Οργανάκι*· *VII Μονόχορδο ή Tromba marina*. Οι αριθμοί II, V και VII ήταν κατ' ουσίαν παρωχημένοι την εποχή του Kircher. Ο τελευταίος δυστυχώς δεν δίνει κανένα παράδειγμα της μουσικής που παιζόταν από αυτά. (*Musurgia Universalis*, I, σελ. 487).

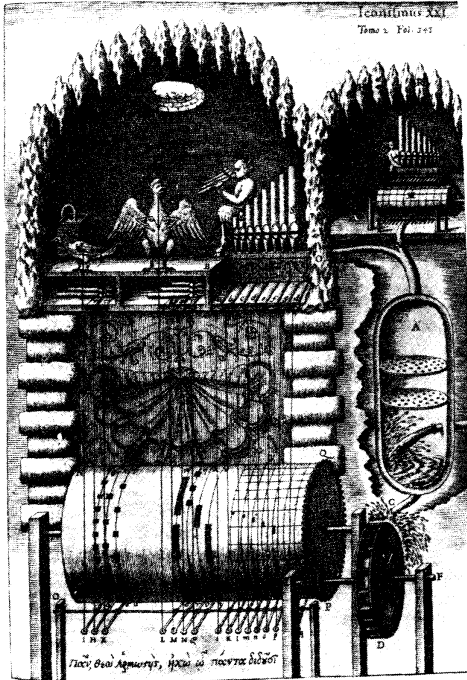
εγκαινιάζοντας τυχαία μια διαμάχη που είναι ακόμη ζωντανή σήμερα: δίνει μια μελοποίηση ενός ποιήματος του Πινδάρου (518-438 π.Χ.) μεταγραμμένη από ένα χειρόγραφο που είδε σ' ένα μοναστήρι της Σικελίας, το οποίο όμως έκτοτε δεν έχει δει κανένας άλλος. Κάποιοι τον κατηγορήσαν για πλαστογραφία, άλλοι για τα πιο διακριτικά λάθη της παρανόησης και της έλλειψης κριτικής σκέψης.

[59] Προμετωπίδα της *Musurgia Universalis* (Ρώμη, 1650) από τον J. Paul Schor.

[59] Προμετωπίδα της *Musurgia Universalis* (Ρώμη, 1650) από τον J. Paul Schor

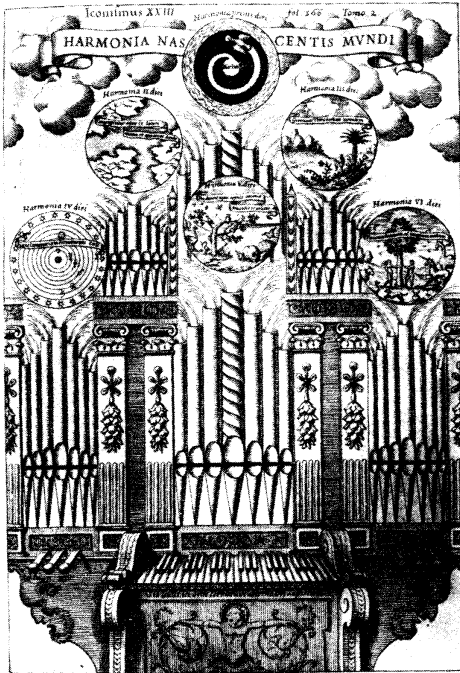
Το σύμβολο της Τριάδας διαχέει τις ακτίνες του στους εννιά χορούς των αγγέλων, που τραγουδούν ένα 36-φωνο κανόνα (του *Romano Micheli*), και από εκεί πάνω στη γη. Η γήινη σφαίρα παριστάνεται περικυκλωμένη από το Ζωδιακό και επισκεπαζόμενη από τη Μουσική, που κρατά τη λύρα του Απόλλωνα και τους αλούς – του – Πάνα του *Μαρσύα*. Στο τοπίο φαίνονται γοργόνες και σάτυροι που χορεύουν, ένας βοσκός που επιδεικνύει την ηχώ, και ο Πήγασος, το φτερωτό άλογο των Μουσών. Στα αριστερά είναι ο Πυθαγόρας, ο θρυλικός πατέρας της μουσικής θεωρίας. Δείχνει με το ένα χέρι το φημισμένο θεώρημά του, και με το άλλο τους σιδηρουργούς τα σφυριά των οποίων, ηχώντας στον άκμονα, αρχικά τον οδήγησαν στην ανακάλυψη της σχέσης ύψους με βάρος. Στα δεξιά είναι μια μούσα (Πολύμνια;) με ένα πουλί κουρνιασμένο στο κεφάλι της – πιθανόν μια από τις εννιά κόρες του Πιέρου, που για την αλαζονεία τους στην προσπάθεια ν' ανταγωνιστούν τις Μούσες μεταμορφώθηκαν σε πουλιά. Οι μορφές αυτές περιβάλλονται αντίστοιχα από αρχαία και σύγχρονα [της εποχής] όργανα.

περιοχές. Όπως όλοι οι εγκυκλοπαιδιστές της μουσικής από την εποχή του *Boethius* (c. 480-524), ο *Kircher* αποδίδει μεγάλη σημασία στην αριθμητική βάση των διαστημάτων, των κλιμάκων και των χορδισμάτων, επιδεικνύοντας έτσι ότι η μουσική είναι βασικά κλάδος των μαθηματικών, και επομένως μια εικόνα της [Σολομώντος] θεϊκής δημιουργίας «τά πάντα μέτρον και ἀριθμῶν καὶ σταθμῶν» (Σοφία 11.20) ή, με λόγια που παραθέτει από τον Ερμή Τρισμέγιστο, «Η Μουσική δεν είναι τίποτε άλλο παρά η γνώση της τάξης όλων των πραγμάτων». Ο *Kircher* είναι, κατά συνέπεια, ο τελευταίος

[62] Ένα Μηχανικό Όργανο

Ο *Kircher* σχεδίασε ένα υδραυλικό όργανο κατ' εντολή του Πάπα για τους *Quirinal* κήπους, και μπορεί να έμοιαζε με αυτό. Το με νερό ενεργοποιούμενο βαρέλι [κινεί και] παίζει τη μικρογραφία οργάνου και κινεί τα αυτόματα και τις κραυγές τους. Η [αρχαία] Ελληνική επιγραφή γράφει: «Πάνας, θεός της αρμονίας· Ηχώ στην οποία δίνει τα πάντα» (*Musurgia Universalis*, II, σελ. 343).

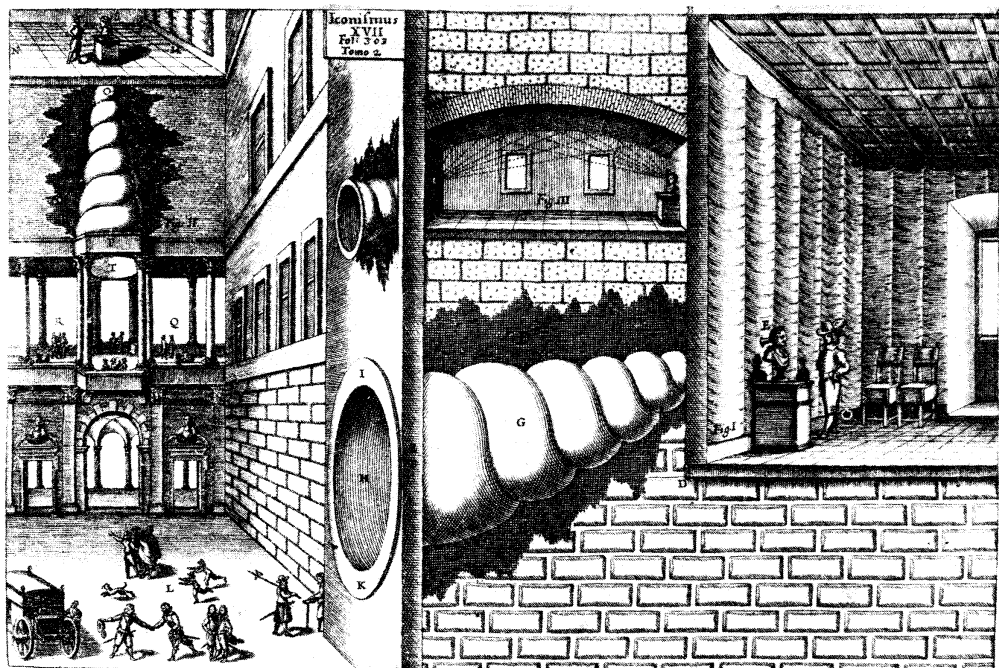
[63] Η Αρμονία της Δημιουργίας του Κόσμου

Οι έξι ημέρες της δημιουργίας παρομοιάζονται με τις έξι περιοχές ενός [εκκλησιαστικού] οργάνου, κάτω από το πληκτρολόγιο του οποίου είναι γραμμένο: «Έτσι η αιώνια σοφία του Θεού παίζει στη σφαίρα των κόσμων». Οι έξι σκηνές, ακολουθώντας τη Γένεση 1.3-27, δείχνουν τη δημιουργία του φωτός (σε μια εικόνα δανεισμένη από τον Robert Fludd), της θάλασσας και της ξηράς, των φυτών, των ουρανίων σωμάτων, των ζώων, και των ανθρώπων (*Musurgia Universalis*, II, σελ. 366).

βοηθιανός θεωρητικός ερμηνεύοντας την αρμονική οργάνωση του ανθρώπινου σώματος και των στοιχείων (που δανείστηκε από τον Robert Fludd), και του ίδιου του ηλιακού συστήματος (ακολουθώντας τον Johannes Kepler). Το βιβλίο τελειώνει σε ένα υψηλό επίπεδο με συζητήσεις της μη ακουστικής μουσικής των εννιά αγγελικών χορών και της Αγίας Τριάδας.

Η αγάπη του Kircher για το πρακτικό επιστημονικό πείραμα τον οδήγησε να συμπεριλάβει στη *Musurgia* μια περιεκτική ακουστική πραγματεία υπό τον τίτλο «*Magia Phonocamptica, sive de Echo*» [= Φωνοανακλαστική Μαγεία, ή της Ηχούς]. Η κύρια θέση του – λανθασμένη, όπως θα αποκαλυπτόταν αργότερα – είναι ότι ο «ήχος είναι η μίμηση του φωτός» και ο Kircher εφαρμόζει σ' αυτόν τους δανεισμένους από την Οπτική νόμους της αντανάκλασης που αρ-

γότερα πρόκειτο να επεκτείνει στην *Ars Magna Lucis* [= Μεγάλη του Φωτός Τέχνη]. Το μαγικό στοιχείο δεν βρίσκεται ποτέ μακριά, και η πραγμάτευσή του της ακουστικής σύντομα οδηγεί στα μεγάφωνα, τις ωτακουστικές επινοήσεις, τα ομιλούντα αγάλματα, και τις Αιολικές άρπες. Από εκεί προχωρά σε μηχανικά μουσικά όργανα, δείχνοντας το είδος των αυτομάτων [μηχανημάτων] με τα οποία ψηχαγωγούσε τους προστάτες και τους επισκέπτες του. Η μαθηματική ευφυΐα τον οδήγησε επίσης στην επινοήση μιας τεχνητής μεθόδου σύνθεσης, βασισμένης πάνω στο συνδυασμό προδιευθετημένων μελωδικών και ρυθμικών σχημάτων. Για αυτήν [τη μέθοδο] εφεύρε ένα στοιχειώδη υπολογιστή: μια «μουσικοαριθμητική κιβωτό» ή κουτί με πλάκες πάνω στις οποίες είναι γραμμένα τα σχήματα, που χρησιμεύει ως συνθετική μηχανή. Μια τέ-

[61] Ομιλούντα αγάλματα

Οι σπειροειδείς σωλήνες κατευθύνουν τους υπαίθριους ήχους των φωνών, κ.λ.π., έτσι ώστε να φαίνεται ότι προέρχονται από τα στόματα των αγαλμάτων. Η *Phonurgia Nova* περιέχει μια εφαρμογή της ίδιας αρχής για την ωτακρόαση συζητήσεων σ' ένα γειτονικό δωμάτιο (*Musurgia Universalis*, II, σελ. 303).

τοια σώζεται σήμερα στην Pepysian Library του Magdalene College, στο Cambridge.

Η *Musurgia* ήταν ένα από τα πιο δημοφιλή βιβλία του Kircher. Από τα 1.500 περίπου αντίτυπα, τα 300 διανεμήθηκαν στους Ιησουΐτες που ήρθαν στη Ρώμη από ολόκληρο τον κόσμο για την εκλογή νέου Ανώτερου-Γενικού [αρχηγού], εξασφαλίζοντας έτσι την πιο εκτενή διάδοσή του. Μια Ιησουΐτικη ιεραποστολή, επιβιβασόμενη από τη Λισσαβώνα για την Κίνα το 1656, πήρε μαζί της δύο δωδεκάδες αντίτυπα, όπως επίσης και μια δωδεκάδα του *Oedipus*. Η *Mu-*

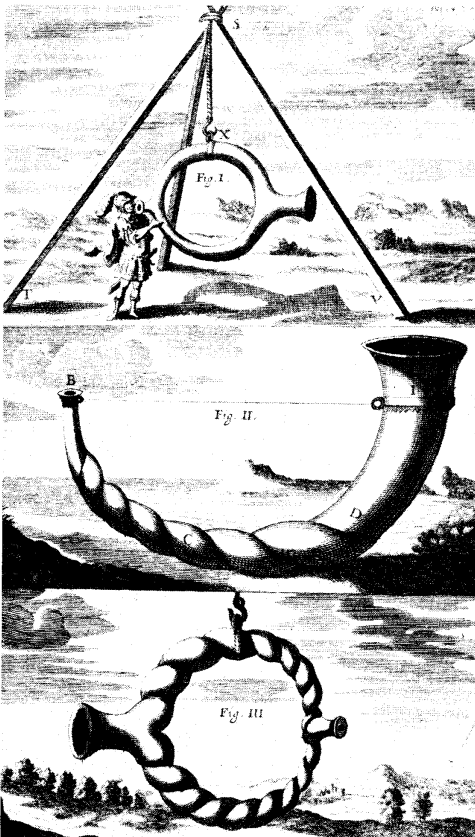
surgia διαβάστηκε στην Αγγλία και ο Samuel Pepys (1633-1703) καταγράφει στο ημερολόγιό του για το 1667 την αγορά ενός αντιτύπου (για 35 σελίνια). Παρόλο που δεν ήταν ένα καινοτόμο έργο, και η επιλογή των θεμάτων είναι κάπως υπεκφεύγουσα, εκτιμήθηκε ως η πιο ολοκληρωμένη επιτομή που ήταν διαθέσιμη, και παρέμεινε ως τέτοια μέχρι που παραγκωνίστηκε το 18ο αιώνα από έργα βασισμένα στη λεξικογραφική αρχή.

Μετάφραση: Ηλίας Χρυσχοϊδής
27-7-93

Βιβλιογραφία

- Kircher Athanasius, Musurgia Universalis* (2 τόμοι, Ρώμη 1650· πανομοιότυπο, Hildesheim 1970).
- Kircher Athanasius, Phonurgia Nova* (Kempten 1673· Γερμανική μετάφραση, Nördlingen 1684· πανομοιότυπο, Νέα Υόρκη 1966).
- Friedländer Paul, «Pindar oder Kircher», Hermes*, τ. 70 (1935), σσ. 463-71.
- Kaul Oscar, «Athanasius Kircher als Musikgelehrter», στο M. Buchner, ed., Aus der Vergangenheit der Universität Würzburg*, Βερολίνο 1932, σσ. 363-70.
- Rome A., «L' origine de la prétendue mélodie de Pindare», Etudes Classiques*, τ. 1 (1932), σσ. 3-11.

- Rome A., «Pindare ou Kircher?», Etudes Classiques*, τ. 4 (1935), σσ. 337-50.
- Scharlau Ulf, Athanasius Kircher (1601-1680) als Musikschriftsteller*, Marburg 1969.
- Scharlau Ulf, Introduction και Index στην επανέκδοση της Musurgia Universalis*, Hildesheim 1970, ss. i-xxxii.
- Stauder Wilhelm, «Kircher», Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, τ. 7, στήλες 937-40.
- Tutenberg F., «Musurgia Universalis Zum 350 Geburtstag des P.A. Kircher», Zeitschrift für Musikwissenschaft*, τ. 113 (1952), σσ. 278 κ.εξ.

[60] Μεγάφωνα

Σχέδια για ομιλούντες-τρομπέτες διάφορης χρηστικότητας. Ο Kircher ήταν πεπεισμένος πως το ελικοειδές σχήμα ήταν πολύ αποτελεσματικό, επηρεασμένος ίσως από μία μακρόχρονη σύνδεση της διάδοσης του ήχου με τη σπειροειδή κίνηση. Υπάρχουν συμβολικές, αν όχι επιστημονικές, βάσεις για αυτό στο σχήμα και του εξωτερικού και του εσωτερικού αυτιού (*Phonurgia Nova*, σελ. 136).